

ЗАКАРПАТСЬКІ УГОРЦІ ТА ЇХНІ МОВНІ ПРИГОДИ В УГОРЩИНІ

*С. С. Черничко, доктор з гуманітарних наук
(філологія), професор кафедри філології*

*Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II,
професор Університету Паннонія (Веспрем, Угорщина)
(Берегове, Україна)*

e-mail: foiskola@kmf.uz.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4512-988X>

Ідентифікатор Scopus-Author: 26653335000

24 лютого 2022 року Російська Федерація, порушуючи міжнародне право, розпочала повномасштабну війну проти України. Через війну мільйони українських громадян були змушені втекти за кордон. У перші дні кілька тисяч членів угорської національної меншини, яка проживає в Закарпатській області, також виїхали за кордон, переважно до Угорщини. Ці громадяни України є угорцями за національністю та вважають рідною мовою угорську. Однак, коли ці люди прибули до Угорщини, вони раптово опинилися в одномовному середовищі, тоді як вдома вони звикли до багатомовності. У їхньому повсякденному житті було звичним вирішувати справи в офіційних установах державною (українською) мовою, отримувати рахунки за електроенергію українською мовою, жити двома мовами – угорською та українською. Після прибуття до Угорщини адаптацію ускладнило й змінене мовне середовище. Навесні 2022 року 120 закарпатських угорців, які прибули до Угорщини після початку повномасштабного вторгнення, заповнили онлайн-анкету, у якій визначили, із якими мовними труднощами вони зіткнулися після переїзду з України до Угорщини. Анкетування було доповнене інтерв'ю: улітку 2022 року записано 18 інтерв'ю, головною темою яких також була мовна адаптація угорців Закарпаття в Угорщині.

Дослідження засвідчило, що закарпатські угорці, які опинилися в новому діалектному середовищі, схожому на їхнє рідне, зіткнулися з меншими мовними труднощами, порівняно з тими, хто оселився в більш віддалених регіонах Угорщини. Угорці, які приїхали до Угорщини, у своїй мовній практиці намагалися пристосуватися до мовних норм середовища, у якому вони перебували. Водночас мовні особливості, привезені з дому, пов'язують їх із батьківщиною і є частиною їхньої регіональної ідентичності. Отже, угорська мова, з одного боку, об'єднує угорців, які живуть у будь-якому куточку світу, а з іншого боку, завдяки своїй різноманітності, дає змогу виражати унікальну ідентичність.

Ключові слова: закарпатські угорці, мова, ідентичність, мовні зміни, мовне розмаїття, лексичні запозичення.

Актуальність. Збройний конфлікт, який триває в Україні з 2014 року, 24 лютого 2022 року переріс у тотальну війну. Одним із наслідків повномасштабного вторгнення ворога в Україну, що порушує міжнародне право, стало те, що мільйони українських громадян вирішили покинути країну. Через небезпеку та загрозу, пов'язану з бойовими діями, стрес, спричинений частими та гучними сиренами повітряної тривоги, мобілізацію чоловіків віком від 18 до 60 років та економічний спад значно зросла й кількість закарпатських угорців, які залишили батьківщину після початку війни. Більшість угорців за національністю, які є громадянами України, знайшли тимчасовий (або постійний) притулок у сусідній Угорщині [18, с. 30].

Тисячі закарпатських угорців, які приїхали до Угорщини з лютого 2022 року, не лише залишили свою батьківщину, але й повинні були інтегруватися в нове соціальне, політичне, економічне, культурне та мовне середовище, яке певною мірою відрізняється від звичного. Це нове мовне середовище, з одного боку, означає, що в Угорщині закарпатські угорці не змушені в певних ситуаціях послуговуватися іншою мовою, адже на батьківщині, на Закарпатті, в Україні, згідно із соціальними нормами та чинним законодавством, у багатьох ситуаціях їм слід або варто використовувати українську мову як державну [11; 16; 3, с. 65–71]. Навіть якщо

вони мешкали в угорськомовному середовищі, наприклад у селах, де угорці становили абсолютну більшість, для них практично повністю угорськомовне середовище є новим.

Нове мовне середовище також означає нові виклики для всіх біженців з України [46; 24]. Закарпатським угорцям, які прибули до Угорщини, у процесі інтеграції доводиться також стикатися з відмінностями між мовними варіантами середовища, що їх приймає, та власними мовними звичками, які вони привезли з дому [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістиці плюрицентричними називають ті мови, кодифіковані варіанти яких використовують у кількох країнах [9; 38]. Типовими прикладами є англійська, німецька, іспанська або португальська мови. Угорською мовою, окрім Угорщини, розмовляють ще в 7 країнах, де існують автохтонні (не іммігрантські) угорські громади, зокрема в Румунії, Словаччині, Сербії та Україні. У цих країнах кодифікований стандарт угорської мови (так звана літературна угорська мова) широко використовують: там функціонують угорські театри, видають газети та журнали угорською мовою, угорською ведуть мовлення теле- і радіокомпанії, новини угорською мовою можна читати на інтернет-порталах, а мережа освітніх закладів, які пропонують навчання угорською мовою, діє від дитячого садка до університету. Це означає, що угорська мова є однією з плюрицентричних мов [34; 35; 32; 37].

Дослідники мають у своєму розпорядженні багатий обсяг наукової літератури про угорські мовні варіанти, якими послуговуються за межами Угорщини, і про їхні особливості, зумовлені впливом державної мови; також опубліковано кілька праць, присвячених відмінностям у використанні угорської мови в Закарпатті та Угорщині [11; 16; 14; 15; 17; 22; 1; 3, с. 72–83; 4 та ін.]. Водночас, за винятком кількох спроб, майже не досліджено зміни мовлення тих, хто приїхав із-за кордону, в Угорщину: чи змінюється сприйняття «привезеної з дому» угорської мови та тієї, що нею спілкуються в новому місці проживання, чи відбувається прийняття місцевих мовних явищ або адаптація до них [6; 23; 2; 30; 31; 10].

Далі ми намагатимемося на основі даних емпіричного дослідження показати, як закарпатські угорці, які приїхали до Угорщини після 24 лютого 2022 року, сприймають мовну практику угорського середовища, що прийняло їх, які відмінності та подібності вони ідентифікують між власними мовними варіантами та мовним уживанням в Угорщині і які рефлексії це викликає серед біженців від війни.

Мета статті – на основі даних дослідження показати, як закарпатські угорці, які прибули до Угорщини після вторгнення ворога в Україну, сприймають мовне середовище країни, яка їх приймає, які відмінності та подібності вони визначають між своїми мовними варіантами та угорським мовним середовищем і як це відображено на мовній поведінці тих, хто втік від війни.

Результати дослідження та їх обговорення. У квітні-травні 2022 року ми надіслали електронною поштою онлайн-анкету майже 600 угорцям із Закарпаття, які приїхали до Угорщини після початку війни. Загалом анкету заповнили та надіслали 120 осіб (63 чоловіки та 57 жінок). Хоч вибірка не є репрезентативною і не представляє повністю ні закарпатську угорську громаду, ні тих, хто вимушено переселився до Угорщини із Закарпаття, вона все ж дає уявлення про мовну ситуацію закарпатських угорців, які прибули до Угорщини.

На рис. 1 добре видно, що респонденти охоплюють майже всю територію поселення угорців на Закарпатті (див. рис. 2).

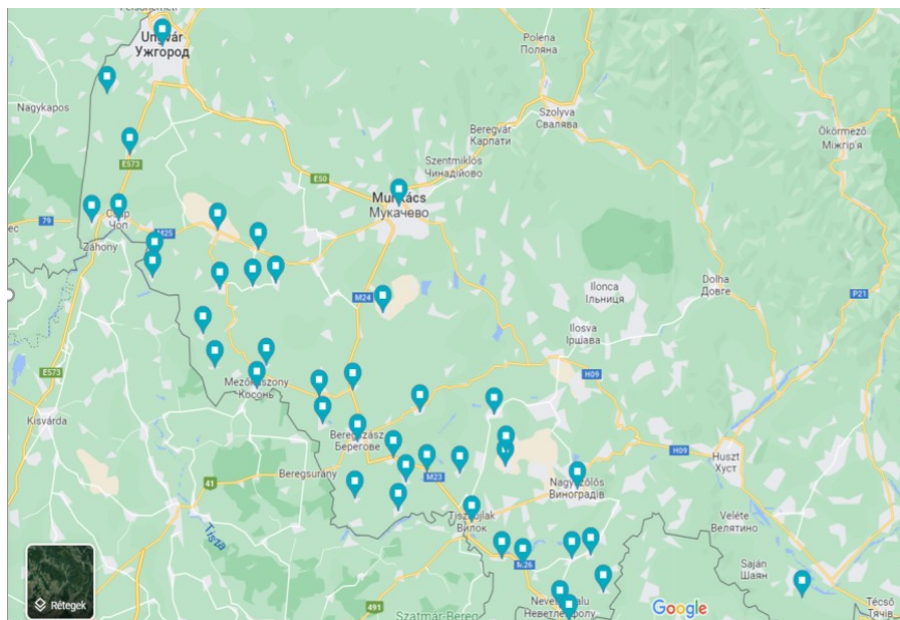

Рис. 1. Місце проживання респондентів в Україні (на Закарпатті)

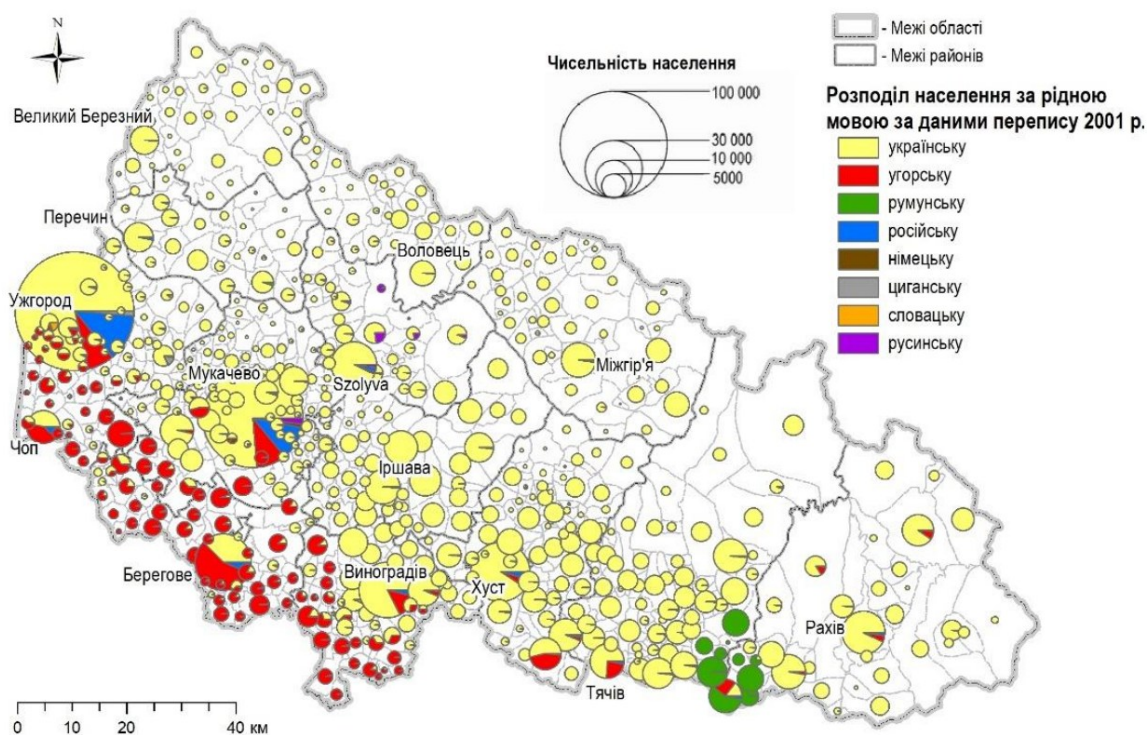

Рис. 2. Розподіл населення з угорською рідною мовою на території Закарпаття (за даними перепису населення 2001 р.)

Інформанти оселилися в різних частинах Угорщини. Більшість опитаних живе в родичів, друзів або знайомих, але значна кількість скористалася допомогою, яку надали Асоціація ректорів закладів вищої освіти Угорщини та Угорська академія наук для біженців з України, і була розміщена в гуртожитках, гостьових кімнатах певного угорського університету або в готелі Домус Колегіум Хунгарікум Угорської академії наук у Будапешті. Звісно, є і ті, хто зняв чи купив квартиру або будинок. Місце перебування інформантів в Угорщині під час дослідження показано на рис. 3.

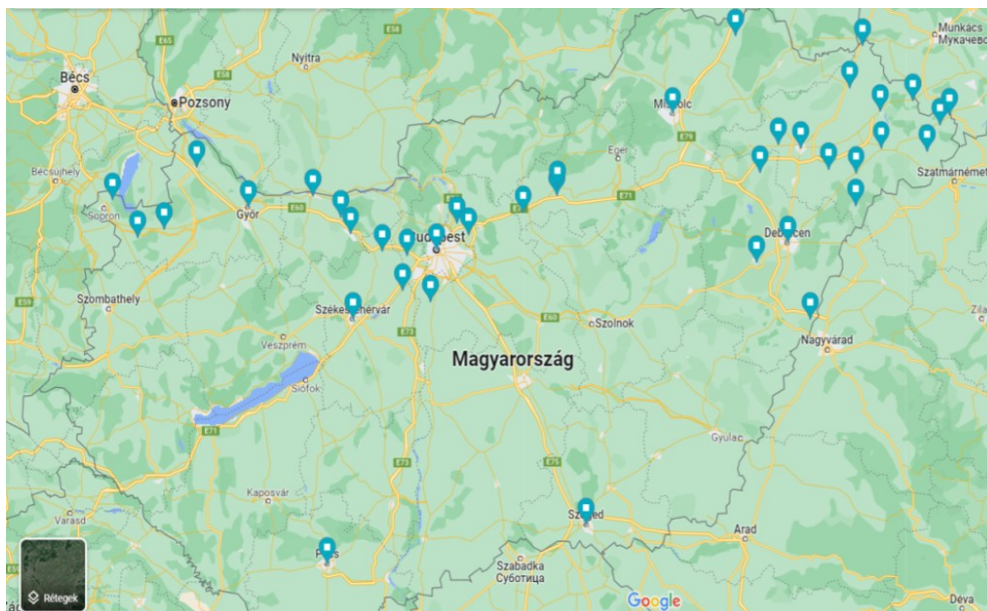

Рис. 3. Місце перебування інформантів в Угорщині

У липні 2022 року проведено онлайн-інтерв'ю на платформі Zoom з 18 респондентами (10 жінками та 8 чоловіками), які раніше заповнили онлайн-анкету, щоб дізнатися, як вони інтегрувалися в Угорщині, які мають плани на близьке та далеке майбутнє і як вони бачать своє становище. Інтерв'ю були записані, а всі інформанти раніше заповнили онлайн-анкету.

Результати онлайн-анкетування та інтерв'ю узагальнено за кількома критеріями.

1. Ставлення до угорських діалектів Закарпаття

Перцептивна діалектологія (англійською – Perceptual Dialectology) досліджує, як прості носії мови, тобто не лінгвісти, ідентифікують окремі діалекти та яке ставлення людей до різних мовних різновидів [42]. У 1996 році ми опитали в Угорщині та сусідніх країнах загалом 846 інформантів про те, де, на їхню думку, найкрасивіше розмовляють угорською мовою. 31 % респондентів вважає, що угорці, які живуть у Румунії, розмовляють угорською найкрасивіше [41, с. 253]. У дослідженні, зокрема, взяли участь 144 закарпатські угорці. Серед них лише 5 % погодилися з тим, що в Румунії говорять угорською найкрасивіше; 56 % вважали, що угорською найкрасивіше говорять саме в Закарпатті [13, с. 247–250]. За даними досліджень, закарпатські угорці в основному позитивно ставляться як до угорської мови, так і до її закарпатських варіантів [11, с. 106–108]. Порівняно з іншими угорськими спільнотами, які проживають за межами Угорщини, закарпатські угорці позитивно ставляться до місцевих варіантів своєї рідної мови [25, с. 83–84]. Відповіді на такі запитання, звісно, не є об'єктивними науковими оцінками, проте ставлення до мов і діалектів демонструє певне приховане судження про ту спільноту або групу, яка використовує цю мову / діалект [20].

В онлайн-анкеті 2022 року ми попросили наших інформантів висловити свою думку про те, де, на їхню думку, говорять угорською красивіше: на Закарпатті чи в Угорщині. Близько половини респондентів (44,2 %) однозначно вважають, що найкрасивіше угорською говорять на їхній батьківщині, тобто на Закарпатті; 33 особи (27,5 %) вважають, що між угорською мовою в Угорщині та закарпатським варіантом цієї мови не існує відмінностей у красі, а лише 28 осіб (23,3 %) думають, що в материнській країні угорською говорять красивіше, ніж на Закарпатті (див. рис. 4). Отже, хоч варіанти української мови, що вживані на Закарпатті, українці вважають найгіршими [36], ставлення угорців Закарпаття до своїх, закарпатських угорських діалектів позитивне.

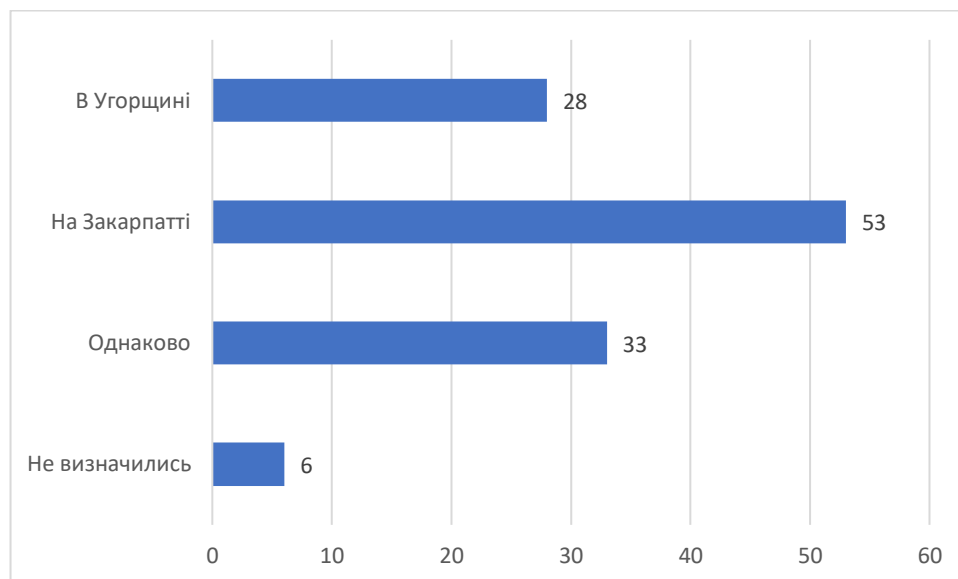

Рис. 4. Відповіді закарпатських угорців, які втекли до Угорщини після 24 лютого 2022 року, на запитання «Де говорять угорською красивіше?» (n=120)

Під час інтерв'ю ми також повернулися до запитання, де найкрасивіше говорять угорською. Більшість респондентів вважала, що справді гарною угорською мовою говорять не в Угорщині, а в периферійних регіонах угорської мовної території, а саме на Закарпатті.

Уривок 1 (мовою оригіналу):	Уривок 1 (в українському перекладі):
KUTATÓ: És miért gondoltod úgy, hogy Kárpátalján szebben beszélnek magyarul? ADATKÖZLŐ: Mert például mi is használunk olyan szavakat a magyar beszédünkben, mint mondjuk bulocska, dovidka meg pászpört, de ezek annyi angol meg amerikai szót használnak, hogy nem mindig értem, mit akarnak. Amikor beálltam dolgozni, az első héten csak néztem, mi lehet az a dress code meg teambuilding. Ezek azt hiszik, attól okosabbak vagy műveltebbek, ha ilyen szavakat használnak. Mi otthon igyekszünk tisztán magyarul beszélni. De itt nem, erre nem figyelnek oda.	ДОСЛІДНИК: І чому ти вважаєш, що на Закарпатті говорять угорською красивіше? ІНФОРМАНТ: Тому що, наприклад, ми також використовуємо такі слова в нашій угорській мові, як, скажімо, bulocska, dovidka і paszport [слов'янські запозичення: «булочка», «довідка», «паспорт»; літературні форми: zsemle, igazolás, személyi igazolvány], але вони використовують стільки англійських та американських слів, що я не завжди розумію, що вони хочуть сказати. Коли я почав працювати, у перший тиждень я лише дивився, що таке «dress code» і «teambuilding». Вони думають, що стануть розумнішими або освіченішими, якщо використовуватимуть такі слова. Ми вдома стараємося говорити чистою угорською мовою. Але тут ні, вони на це не звертають уваги.

2. Відмінності між угорською мовою в Угорщині та угорською мовою в Закарпатті

У попередніх дослідженнях ми запитували наших інформантів, чи вважають вони, що існують відмінності між тим, як говорять угорською в Угорщині та на Закарпатті. Дві третини (67 %) зі 144 закарпатських угорців, опитаних у 1996 році, зазначили, що не зовсім однаково говорять угорською в Угорщині та на Закарпатті. 36 % респондентів також повідомили, що під час спілкування з угорцями з Угорщини виникали ситуації, коли вони не все розуміли, що їм говорили, або їх не розуміли [13, с. 221–225].

Серед закарпатських угорців, які перебралися до Угорщини після вторгнення, на запитання «Чи є відмінності між угорською мовою в Угорщині та угорською мовою в

Закарпатті?» лише 11 респондентів (9,2 %) вважали, що відмінностей немає. Більшість – 109 опитаних, тобто 90,8 % – зауважили відмінності між мовними варіантами, які вони привезли з дому, і тими, що їх використовують в Угорщині.

Під час інтерв'ю кілька інформантів навели конкретні приклади. Зокрема, в уривку 2 з інтерв'ю згадано про характерне мовне явище: діалектну форму дієслова *kell* у майбутньому часі – *kell lesz* [7, с. 37; 45].

Уривок 2 (мовою оригіналу):	Уривок 2 (в українському перекладі):
KUTATÓ: <i>Meg tudod állapítani, ha beszélsz valakivel, hogy ő magyarországi vagy kárpátaljai?</i> ADATKÖZLŐ: <i>Persze, szinte biztos, hogy megismerem, ha kárpátaljaival találkozok. Hallom a beszédén.</i> KUTATÓ: <i>És mi alapján ismered meg, hogy ki kárpátaljai?</i> ADATKÖZLŐ: <i>Nem tudom pontosan megmondani. Talán a szóhasználat, az a legjobban mutatja, hogy ki jött onnan, ahonnan én.</i> KUTATÓ: <i>És milyen szavak alapján ismered meg őket?</i> ADATKÖZLŐ: <i>Hát, ha valaki azt mondja, „Kellesz nekem egy új cipő”, arról már tudom, hogy nem magyarországi. Azok azt mondják, hogy „Kelleni fog nekem egy új cipő”. Szóval így, ilyenek.</i>	ДОСЛІДНИК: <i>Чи можеш ти визначити, коли спілкуєшся з кимось, чи він з Угорщини, чи з Закарпаття?</i> ІНФОРМАНТ: <i>Звичайно, я майже впевнений, що впізнаю, якщо зустрічаю закарпатця. Я чую це в його мові.</i> ДОСЛІДНИК: <i>І за якими ознаками ти впізнаєш, хто закарпатець?</i> ІНФОРМАНТ: <i>Я не можу точно сказати. Можливо, за вживанням слів, це найбільше вказує на те, звідки людина.</i> ДОСЛІДНИК: <i>А які слова допомагають тобі їх впізнати?</i> ІНФОРМАНТ: <i>Ну, якщо хтось каже: Kell lesz neket egy új cipő [Мені потрібне буде нове взуття – вживає діалектну форму дієслова <i>kell lesz</i>], то я вже знаю, що це не з Угорщини. Вони кажуть: Kelleni fog neket egy új cipő [Мені потрібне буде нове взуття – вживає літературну форму дієслова <i>kelleni fog</i>]. Ось так, подібні речі.</i>

Інший інформант зазначив, що угорці в Угорщині значно частіше використовують форми звертання на «ти», тоді як закарпатці зазвичай звертаються на «ви» до незнайомих. Цікаво, що таке саме явище згадано й у дослідженнях серед угорців у Румунії [5, с. 113–114].

Уривок 3 (мовою оригіналу):	Уривок 3 (в українському перекладі):
KUTATÓ: <i>Meg tudod állapítani, ha beszélsz valakivel, hogy ő magyarországi vagy kárpátaljai?</i> ADATKÖZLŐ: <i>Nem mindig, de azért elég sokszor.</i> KUTATÓ: <i>És mi alapján? Miben különbözik a mi beszédünk a magyarországiakétól?</i> ADATKÖZLŐ: <i>Ezek itt mindenkit tegeznek. Bemegyek egy boltba, és máris letegeznek. Akkor is, ha sose láttak előtte, és nem ismernek. Még akkor is, ha fiatalabb nálam, akkor is letegez. Én meg nem ezt szoktam meg otthol. Én akkor is magázódok valakivel, akit nem ismerek, ha az fiatalabb tőlem.</i>	ДОСЛІДНИК: <i>Чи можеш ти визначити, коли спілкуєшся з кимось, чи він з Угорщини, чи з Закарпаття?</i> ІНФОРМАНТ: <i>Не завжди, але досить часто.</i> ДОСЛІДНИК: <i>А за якими ознаками? Чим відрізняється наша мова від мовлення угорців з Угорщини?</i> ІНФОРМАНТ: <i>Тут усі звертаються на «ти» до всіх. Я заходжу в магазин, і мене вже відразу ставлять на «ти». Навіть якщо вони ніколи раніше не бачили мене й не знають мене. Навіть якщо людина молодша за мене, вона все одно звертається на «ти». А я до цього не звикла в себе вдома. Я навіть тоді звертаюся на «ви» до когось, кого не знаю, навіть якщо він молодший за мене.</i>

3. Комунікативні невдачі та стигматизація

Мовні відмінності в окремих випадках можуть призвести навіть до відсутності взаєморозуміння. Тому ми також запитали наших інформантів, чи траплялися їм випадки під час перебування в Угорщині, коли вони не розуміли якесь слово чи вислів. На це запитання лише 39 інформантів (32,5 %) відповіли ствердно, 52 особи (43,3 %) таких випадків не мали; 29 опитуваних (24,2 %) не відповіли на запитання. Серед тих, хто не зрозумів або неправильно зрозумів щось, 18 осіб змогли навести конкретні приклади того, що їм було незрозуміло.

Значно більше людей відзначили, що деякі слова та вислови, які вони використовували, не були зрозумілі їхнім співрозмовникам. Серед тих, хто заповнював онлайн-анкету, 68 осіб (56,7 %) стикалися з такими ситуаціями, і 46 із них також навели конкретні приклади. Водночас 52 інформанти (43,3 %) не мали випадків, коли їх не розуміли в Угорщині.

Мовні особливості місцевого вжитку іноді можуть стати стигмою. Стосовно зовнішніх груп, то ознаки, що увиразнюють ідентичність, можуть перетворитися на ярлик у межах ширшої «своєї» групи [12, с. 106]. Тому ми, звичайно, також запитали наших інформантів: «Чи робили зауваження щодо вашої мовної практики знайомі чи незнайомі?» 61 респондент (50,8 %) вважає, що таких випадків не траплялося, 11 респондентів (9,2 %) не пам'ятають про таке. 48 осіб (40 %) відповіли, що вже потрапляли в ситуації, коли їхні угорські співрозмовники оцінювали використовуваний ними мовний варіант. Більшість з останньої групи також навела приклади.

Під час відтворення ситуацій 5 інформантів повідомили, що отримали позитивні відгуки про свою мовну практику. 12 респондентів згадали про нейтральні коментарі. Проте 27 опитуваних зіткнулися з чітко негативними, а іноді й стигматизувальними зауваженнями після того, як приїхали до Угорщини. Наприклад, у когось використання діалектної мови викликало стигматизувальну реакцію «*Paraszt!*» [Селянин!] від співрозмовника. Багато з них стикалися з тим, що на певне слово, яке вони вживали, співрозмовники реагували зауваженням «*Такого слова немає!*» Це судження, до речі, було викликане не лише використанням слов'янських запозичень (наприклад, *bulocska* «булочка»; стандартне слово: «*zsemle*»), але й діалектними словами «*otthol*», «*jösszök*» чи «*kell lesz*» (стандарт: «*otthon*» [вдома], «*jöttök*» [ви приходите], «*kelleni fog*» [потрібно буде]). Хоч закарпатські інформанти зазвичай не сприймали це серйозно, під час інтерв'ю багато з них повідомили, що їхнє мовлення викликало реакції на зразок «*На те, що ти із Закарпаття, ти досить добре говориш угорською*», «*Чутно, що ти не народився в Угорщині*» або «*Ти говориш угорською з акцентом*».

Під час інтерв'ю один з інформантів зазначив, що після того, як його колеги кілька разів вказали на те, що він говорить угорською по-іншому, ніж вони, він намагається свідомо звертати увагу на те, щоб не вживати мовні елементи, які можуть викликати негативні зауваження від оточення.

Уривок 4 (мовою оригіналу):	Уривок 4 (в українському перекладі):
KUTATÓ: <i>Tehát észrevették a beszéded alapján, hogy nem vagy magyarországi?</i> ADATKÖZLŐ: <i>Igen. De most már odafigyelek arra, hogy beszélek. És ha nem akarom, akkor nem veszik észre.</i> KUTATÓ: <i>Vagyis odafigyelsz arra, hogy beszélsz?</i> ADATKÖZLŐ: <i>Igen, persze.</i> KUTATÓ: <i>És miért? Miért igyekszel?</i> ADATKÖZLŐ: <i>Nem tudom, Kicsit olyan, mint amikor bújócskázol. Próbálsz elrejtőzni. Vagy beolvadni. Nem akarsz másnak látszani, mint a többiek.</i>	ДОСЛІДНИК: <i>То вони помітили за твоєю мовою, що ти не з Угорщини?</i> ІНФОРМАНТ: <i>Так. Але тепер я вже звертаю увагу на те, як говорю. І якщо я не хочу, то вони цього не помічають.</i> ДОСЛІДНИК: <i>Тобто ти стежиш за своїм мовленням?</i> ІНФОРМАНТ: <i>Так, звичайно.</i> ДОСЛІДНИК: <i>І чому? Чому намагаєшся?</i> ІНФОРМАНТ: <i>Не знаю. Це трохи схоже на гру в хованки. Ти намагаєшся сховатися. Або вписатися. Не хочеш виглядати інакше, ніж інші.</i> ДОСЛІДНИК: <i>Так легше адаптуватися?</i>

KUTATÓ: Így könnyebb beilleszkedni? ADATKÖZLŐ: Nem tudom. Mert ez olyan általános emberi tulajdonság, hogy ha valami másságot fedeznek fel, akkor azt kivetik maguk közül. Hát szerintem ez van. Én meg most jöttem ide, pár hónapja, új vagyok a faluban is, a munkahelyemen is, és próbálok beolvadni. És ebbe beletartozik az is, hogy úgy beszélek, mint ők. KUTATÓ: És mit, milyen szavak vagy minek a használatát próbálsz elkerülni? ADATKÖZLŐ: Főleg az olyan tájnyelvi szavakat, mint mondjuk a murok, a tengeri, az ablaktőc ilyenek. Ezeket kinevetik, és akkor az nekem olyan, mintha rajtam röhögnének, vagy mintha kizárnának maguk közül, mint aki nem is magyar. Ezért inkább odafigyelek, és azt mondom, hogy sárgarépa, kukorica meg ablakpárkány, és akkor talán észre se veszik, hogy nem vagyok idevalósi.	ИНФОРМАНТ: Не знаю. Бо це така загальна людська риса: коли виявляють щось інше, то це відкидається. Думаю, так воно і є. Я ж нещодавно приїхав сюди, кілька місяців тому, новий у селі, на роботі, і намагаюся вписатися. І це включає в себе те, що я говорю так, як вони. ДОСЛІДНИК: І які слова або що ти намагаєшся уникати? ИНФОРМАНТ: Переважно такі діалектні слова, як «murok», «tengeri», «ablaktőc» [діалектна форма слів «морква», «кукурудза», «підвіконня»] і подібні. Їх висміюють, і тоді мені здається, що з мене сміються, або ніби відкидають як неугорця. Тому я краще звертаю увагу й кажу «sárgarépa», «kukorica», «ablakpárkány» [літературна форма слів «морква», «кукурудза» і «підвіконня»], і тоді, можливо, вони й не помічають, що я не місцевий.
---	--

Ця стратегія добре відома серед двомовних мовців. У своїй класичній монографії Сюзан Гал продемонструвала, що представники угорської меншини, які живуть в Австрії, намагалися спілкуватися зі співрозмовниками з-за меж спільноти, використовуючи не зневажуваний місцевий діалект, а стандартну угорську мову [19, с. 88–93].

4. Проблеми вживання офіційної лексики

Угорці в Україні проживають у багатомовному середовищі й у багатьох ситуаціях використовують не лише рідну мову, але й державну мову – українську [11]. Використання української мови є особливо прийнятним у ситуаціях, контрольованих державою: у державних та місцевих органах влади, під час офіційного діловодства тощо [3, с. 65–71]. Офіційний письмовий документообіг, своєю чергою, практично виключно провадять державною мовою на території Закарпатської області України. Не випадково, що угорцям, які приїжджають до Угорщини, незвичною є ситуація, коли їм доводиться вирішувати офіційні питання або підписувати договори угорською мовою, і це створює певні труднощі. Ускладнює ведення справ угорською і те, що в офіційних документах угорців Закарпаття їхні імена і прізвища зазначені українською мовою, кирилицею, а в закордонному паспорті вказано транслітеровану, латинізовану версію слов'янських назв. Тим часом кожен закарпатський угорець має своє традиційне угорське ім'я, до якого, наприклад, не входить батьківське ім'я [2; 37]. Ці проблеми також були висловлені респондентами (уривок 5).

Уривок 5 (мовою оригіналу):	Уривок 5 (в українському перекладі):
KUTATÓ: Azt mondta, voltak nehézségei a magyar nyelvvel, mióta Magyarországon tartózkodik. ADATKÖZLŐ: Otthon állami cégnél dolgoztam, és minden hivatalos iratot ukránul kaptunk és írtunk. Sok szerződés meg mindenféle okmány volt a kezemben, de ezek mind ukrán nyelven voltak. Ha elmentem egy hivatalba, és kellett írni egy	ДОСЛІДНИК: Ви сказали, що мали труднощі з угорською мовою, відколи перебуваєте в Угорщині. ИНФОРМАНТ: Вдома я працювала в державній компанії, і всі офіційні документи ми отримували та писали українською. Я тримала в руках багато договорів та різних документів, але всі вони були українською мовою. Коли я йшла в органи влади і мені треба було написати

<i>kérvényt, azt is ukránul adtam be. Ameddig nem jöttünk át Magyarországra, eszembe se jutott, hogy magyarul vajon ki tudok-e tölteni egy adatlapot. Szégyellem magam, de kiderült, hogy nem. Vagy közelebb áll az igazsághoz, ha azt mondom: ki tudom, de nehezen. Nehezebben, mint ukránul.</i> KUTATÓ: Ezt hogy érti? El tudná mondani, mi történt pontosan? ADATKÖZLŐ: Kinéztük a házat, amit ki akartunk bérelni. Bementünk a tulajdonossal és a férjemmel együtt egy ügyvédhez, aki élénk tette a bérleti szerződést. Azzal kezdődött, hogy ki kellett tölteni a személyes adataimat. Na, kiderült, hogy ilyet se nagyon csináltam még magyarul. Milyen nevet írok be? Ahogy az útlevelemben vagyok, Szabov Jelizaveta Ivanyivna [a nevet megváltoztattuk – a kutató], vagy azt, hogy magyarul van a nevem? Mert magyarul én bizony Szabó Erzsébet vagyok. Vagy azt írom be, hogy Sabov Yelizaveta, amit az ukrán útlevelembe írtak? Ha magyarul írom, akkor hozzá kell-e tenni a nevemhez az apai nevemet? És csak eztán jött a neheze! Elolvastuk a férjemmel a szerződést, de a felét se értettük. Én azt a szót, hogy kaució meg kötbér, életemben nem hallottam, nem értettem, mit jelent az, hogy illetékmentes, pedig magyar az anyanyelvem.	заяву, я теж подавала її українською. Допоки ми не переїхали в Угорщину, я навіть не задумувалася, чи зможу я заповнити анкету угорською мовою. Мені соромно, але виявилось, що не можу. Або точніше, можливо, я можу, але з труднощами. Важче, ніж українською. ДОСЛІДНИК: Що ви маєте на увазі? Можете розповісти, що саме сталося? ІНФОРМАНТ: Ми вибрали будинок, який хотіли орендувати. Ми з чоловіком пішли до адвоката, який перед нами поклав договір оренди. Все почалося з того, що треба було заповнити мої особисті дані. Так ось, виявилось, що я навіть не дуже часто робила це угорською. Яке прізвище написати? Як у моєму паспорті, Сабов Єлизавета Іванівна [прізвище, ім'я змінено – дослідник], чи моє ім'я угорською? Бо угорською я, справді, Сабо Ержебет. Або написати Sabov Yelizaveta, як написано в моєму українському закордонному паспорті? Якщо я пишу угорською, то чи треба додавати до свого імені по батькові? І тільки після цього почалося найскладніше! Ми з чоловіком прочитали договір, але не зрозуміли й половини. Я ніколи в житті не чула таких слів, як kaució [«застава»] чи kötbér [«конвенціональний штраф»], що означає, що illetékmentes [«вільний від збору»], хоч угорська – моя рідна мова.
---	--

5. Використання слов'янських запозичень

Як уже неодноразово підтверджували попередні дослідження, найпомітнішою особливістю мовлення закордонних угорців, помітною навіть для непрофесійних мовців, є використання лексичних запозичень із мов більшості [11, с. 118–122; 22]. Саме тому ми також запитали наших респондентів, чи використовують вони вдома, а також під час перебування в Угорщині запозичені слова з української та/або російської мов. За результатами відповідей спостережено значну (статистично значущу: χ^2 -квадрат = 10,692; $p = 0,0001$) різницю в мовленні респондентів залежно від комунікативного контексту. 96 осіб (80 %) заявили, що вдома, на Закарпатті, регулярно використовують українські та/або російські запозичення; 15 (12,5 %) вважають, що, можливо, вони також використовують такі слова, і лише 8 осіб (6,7 %) стверджують, що не застосовують. Кількість закарпатських угорців, які послуговуються слов'янськими запозиченнями під час спілкування в Угорщині, зменшується до 61 особи (50,8 %), тоді як кількість тих, хто, можливо, використовує запозичення, зростає до 23 осіб (19,2 %); кількість тих, хто однозначно стверджує, що не використовує такі елементи, становить 35 осіб (29,2 %).

Таблиця 1

Кількість та відсоток користувачів слов'янських запозичень на Закарпатті та в Угорщині

	Вдома, на Закарпатті		В Угорщині	
	осіб	%	осіб	%
Використовую	96	80,0	61	50,8

Мабуть, використовую	15	12,5	23	19,2
Ні	8	6,7	35	29,2
Немає відповіді	1	0,8	1	0,8
Усього	120	100	120	100

68 респондентів (56,7 % опитаних) зазначили, що в Угорщині вони спеціально звертають увагу на те, щоб не використовувати такі слова й вислови, тобто свідомо уникають використання слов'янських лексичних запозичень. Серед відповідей типовим є наступний уривок інтерв'ю, у якому респондент чітко розділяє мовні ситуації: респондент уникає використання слов'янських запозичень у спілкуванні з угорцями з Угорщини (особливо в офіційних ситуаціях та з незнайомими людьми), проте в бесіді із закарпатськими знайомими вважає природним використовувати ці мовні елементи.

Уривок 6 (мовою оригіналу):	Уривок 6 (в українському перекладі):
KUTATÓ: És mit szólnak a magyarországi ismerőseid, amikor ukrán vagy orosz szavakat használsz a magyar beszédedben? ADATKÖZLŐ: Azért hivatalba, idegen emberek előtt szép magyar nyelvet használlok. Ismerősök előtt meg po-zákárpátszki. KUTATÓ: Po-zákárpátszki, vagyis úgy, ahogy otthon beszélünk? ADATKÖZLŐ: Igen, úgy. Mint otthon, Kárpátalján.	ДОСЛІДНИК: А що кажуть твої угорські знайомі, коли ти використовуєш українські чи російські слова в твоїй угорській мові? РЕСПОНДЕНТ: Ну, я на офіційних заходах, перед незнайомими людьми, використовую гарну угорську мову. А перед знайомими говорю по-закарпатськи. ДОСЛІДНИК: По-закарпатськи, тобто так, як ми говоримо вдома? РЕСПОНДЕНТ: Так, саме так. Як вдома, на Закарпатті.

6. Мова та ідентичність

Тісний зв'язок між мовою та ідентичністю є очевидним. Для угорців, які приїхали із Закарпаття до Угорщини, діалект, привезений із дому, може бути як засобом, так і символом регіональної ідентичності та зв'язку з батьківщиною. На це вказує уривок 7.

Уривок 7 (мовою оригіналу):	Уривок 7 (в українському перекладі):
ADATKÖZLŐ: Amikor reggel bement a rádió, hogy kitört a háború, két óra alatt összepakoltunk. A férjem már amúgy is Magyarországon dolgozott, mentünk utána. Győrből találtunk lakást és munkát is az egész családnak, a gyerekeket rögtön felvették az iskolába. Nagyon sokat segítettek az itteniek. Azt hiszem, befogadtak minket. Én az iskolában, ahol tanítani kezdtem, természetesen az irodalmi nyelvet használom. A gyerekek is igyekeznek úgy beszélni, ahogy az iskolában elvárják. De amikor hazaérünk, előjönnek az otthoni szavak. Mákos haluskát eszünk, nem mákos tésztát. Murkot teszek a levesbe, nem sárgarépát. Azt mondom, hogy bánka, tumbocska... Ezek a szavak a sajátjaim,	РЕСПОНДЕНТ: Коли вранці по радіо оголосили, що почалася війна, ми за дві години зібралися. Мій чоловік і так уже працював в Угорщині, тому ми поїхали за ним. У Дьйорі ми знайшли житло й роботу для всієї родини, а дітей одразу прийняли до школи. Місцеві люди дуже багато допомогли нам. Здається, нас тут прийняли. Я в школі, де почала викладати, природно, використовую літературну мову. Діти теж стараються говорити так, як цього вимагають у школі. Але, коли ми повертаємося додому, з'являються рідні слова. Ми їмо mákos haluska [макові галушки], а не <i>mákos tészta</i> [макарони з маком]. У суп кладу murok [діалектна форма слова <i>sárgarépa</i> «морква»], а не <i>sárgarépa</i> [літературна форма слова «морква»]. Кажу «bánka», «tumbocska»... [слов'янські

<i>otthoniak számomra. Mivel messze, nagyon messze vagyunk Kárpátaljától, ezekkel a szavakkal, az otthoni nyelvvel éljük meg a honvágyunkat. Meg hát amíg használjuk ezeket a szavakat, addig még kárpátaljai magyarok vagyunk. Különlegesek. Nem csak egyszerű magyarok, mint itt mindenki körülöttünk. A magyar nyelv összeköt minden magyart a világon. De mit tudunk úgy is beszélni magyarul, hogy megőrizzük a gyökereinket. A nyelvhasználatunkkal mi ki tudjuk fejezni azt, hogy mi Kárpátaljáról jöttünk, és kicsit oda is tartozunk.</i>	запозичення: літературна форма: <i>befőttes üveg</i> «банка», літературна форма: <i>éjjeliszekrény</i> «тумбочка»]. Ці слова для мене свої, домашні. Оскільки ми далеко, дуже далеко від Закарпаття, саме цими словами, цією рідною мовою, ми відчуваємо ностальгію за домівкою. І поки ми використовуємо ці слова, ми залишаємося закарпатськими угорцями. Особливими. Не просто угорцями, як усі тут навколо. Угорська мова об'єднує всіх угорців у світі. Але ми вміємо говорити угорською так, щоб зберегти свої корені. Мовленням ми можемо виразити те, що ми приїхали із Закарпаття й трохи належимо до нього.
---	--

7. Роль діалектного фону

Зі 120 респондентів 46 осіб перебували в межах північно-східного діалектного регіону під час заповнення онлайн-анкети, тоді як інші (74 респонденти) переїхали до територій інших діалектних регіонів Угорщини. Оскільки угорські діалекти Закарпаття належать до північно-східного діалектного регіону [27, с. 365; 28, с. 292], який є продовженням сусідніх територіальних мовних варіантів Угорщини [7, с. 16; 3, с. 90; 22, с. 47–51; 26], ми дослідили, чи більше людей знайшли відмінності між закарпатськими та угорськими мовними варіантами серед тих, хто перебував на території інших діалектних регіонів під час збирання даних.

Як видно з таблиці 2, серед респондентів, які потрапили в мовне (діалектне) середовище, що більше нагадує закарпатські діалекти, значно менше вважали, що існують відмінності між мовленням угорців Закарпаття та Угорщини; тоді як серед тих, хто перебував поза північно-східним діалектним регіоном, статистично значно більше вважали, що такі відмінності існують (χ^2 -квадрат = 3,280; $p = 0,0351$).

Таблиця 2

Оцінка відмінностей у використанні угорської мови між угорцями в Угорщині та закарпатськими угорцями за місцем перебування респондентів в Угорщині (n=120)

Чи вважаєте ви, що угорці в Угорщині говорять інакше, ніж ми, закарпатські угорці? Чи існують відмінності у використанні угорської мови між угорцями в Угорщині та Закарпатті?	Так, є різниця		Ні, немає різниці		Усього
	осіб	%	осіб	%	
Північно-східний діалектний регіон	39	84,8	7	15,2	46
Інші діалектні регіони	70	94,6	4	5,4	74
Усього	109	90,8	11	9,2	120

Висновки. Як зазначає Шандор Сіладі [44, с. 106], «угорська мова в Карпатському басейні змінюється не лише в одній країні, а, згідно з нинішнім станом історії, одразу у восьми країнах, причому мовні зміни в кожній із них залежать від різних чинників. Унаслідок цього в кожній країні сформувалися специфічні варіанти угорської мови, які, хоча й не настільки відрізняються, щоб люди не могли легко розуміти одне одного, мають низку порівняно легко ідентифікованих особливостей. Через це ми зазвичай говоримо про лінгвістичну диференціацію». Це природний процес, адже «адміністративні кордони після свого виникнення починають впливати на мовні варіанти, що використовуються по обидва боки кордону. Оскільки кордони визначають соціальні мережі носіїв мови, зв'язки всередині кордону посилюються, а транскордонні зв'язки стикаються з перешкодами. Отже, державні кордони мають подвійний характер, оскільки одночасно сприяють конвергенції та

дивергенції: мовні варіанти, що їх використовують усередині кордону, починають зближуватися та розвиватися в напрямку вирівнювання, тоді як мовні варіанти з іншого боку кордону починають розвиватися окремо й можуть врешті-решт утворити нову мову» [40, с. 7].

Мовні зміни йдуть рука в руку із соціальними змінами [33; 21, с. 113]. Перехід угорців, які проживають в Україні, з багатомовного середовища в одномовне спричинив зміни в їхній мовній поведінці. Закарпатські угорці, які приїхали до Угорщини, намагаються мовно асимілюватися в середовищі, яке їх прийняло, водночас далеко від дому цінуються принесені з дому мовні елементи: діалектні слова та запозичення.

Понад тридцять років тому була опублікована стаття Чілли Барти «Мовні труднощі угорських біженців із Трансільванії», у якій автор зазначила, що угорські біженці з Румунії, які прибули до Угорщини наприкінці 1980-х років, «стикаються з труднощами адаптації на роботі, у школах, у місцевих спільнотах», а їхній інтеграції перешкоджає (зазвичай негативна) оцінка їхнього мовного використання [6]. Після війни в Югославії середини 1990-х років, а також після 24 лютого 2022 року знову тисячі угорців перебралися до Угорщини від жахів і невизначеності кривавої війни. Як показують результати наведеного дослідження, інтеграцію біженців в Угорщині продовжують ускладнювати мовні упередження.

Сюзан Гал стверджує, що «мовні варіанти не просто відображають, а й перформативно створюють соціальне значення, яке є рушійною силою та проявом соціальної диференціації» [21, с. 113]. Додає також, що під час дослідження соціолінгвістичної диференціації важливо розглянути, «як учасники покладаються на (часто незначні) відмінності в мовленні, щоб змінювати ролі та ситуації у взаємодії» [21, с. 115]. Водночас не менш захопливо розглянути, чому і як мовці нехтують відмінностями між мовними варіантами, щоб зберегти єдність і солідарність. Шандор Сіладі застерігає, що «єдність угорської мови можна зберегти, лише визнаючи, що говорити угорською можна по-різному, і це є правильним» [44, с. 115]. Коли угорські біженці з Закарпаття, які прибули до Угорщини через агресію Росії проти України, зазначають, що помічають відмінності між своїми мовними варіантами та мовленням угорців в Угорщині, це також є вказівкою на ідентичність: на власну, закарпатську ідентичність, яка (частково) відрізняє їх від угорців Угорщини. Водночас у лінгвістиці добре відомо, що люди за певних обставин, незважаючи на територіальні чи інші відмінності в мовленні, можуть відчувати, що всі вони «говорять тією самою мовою» [43, с. 34], і це справедливо для членів угорської мовної спільноти незалежно від того, чи живуть вони в Угорщині. Угорська мова, попри своє розмаїття, залишається одним із найважливіших елементів угорської національної ідентичності.

Перспектива подальших досліджень. Два роки потому, у квітні 2024 року, ми знову спробували зв'язатися електронною поштою зі 120 респондентами, які заповнили онлайн-анкети у 2022 році. Однак із них в Угорщині залишилося лише 59 осіб. 53 особи повернулися до України, на Закарпаття, а ще 8 поїхали далі й оселилися в інших країнах (по 2 особи в Чехії, Німеччині та Англії, по 1 особі – в Ірландії та Іспанії). Ми знову надіслали онлайн-анкету 59 особам, які залишилися в Угорщині, і 53 із них заповнили та надіслали її нам. Із 16 осіб, із якими ми провели онлайн-інтерв'ю у 2022 році, 11 залишилися в Угорщині, 8 із них погодилися на повторне інтерв'ю. Ці розмови ми записали в липні та серпні 2024 року, знову використовуючи платформу Zoom. Одержані дані обробляємо та аналізуємо. Дані, зібрані через два роки після переїзду інформантів до Угорщини, у 2024 році, можуть сприяти ґрунтовнішому аналізу процесу мовної інтеграції закарпатських угорців в Угорщині.

Ставлення середовища, яке приймає, до тих, хто прибуває, і до їхньої мови чи мовних варіантів впливає на мовну поведінку новоприбулих [8]. Тому в довгостроковій перспективі варто було б дослідити, як угорці в Угорщині сприймають закарпатських угорців та мовні варіанти, які вони використовують.

Список використаної літератури

1. Барань Є., Черничко С. Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II. *Acta Beregsasiensis*. 2009. Вип. VIII/1. С. 91–112.
2. Берегсасі А., Черничко С. Угорсько-українські міжмовні контакти в антропонімії. *Вісник Прикарпатського національного університету*. Серія: Філологія. 2011. Вип. XXIX–XXXI. С. 237–241.

3. Гіреш-Ласлов К., Кормочі З., Марку А., Матей Р., Товт-Орос Е., Черничко С. Угорці й угорська мова на Закарпатті: Закарпаття 1920–2020. Тörökbálint : Termini Egyesület, 2021. 160 с.
4. Матей Р., Товт-Орос Е., Черничко С. Онлайн-словник плюрицентричної угорської мови. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*. 2022. Вип. I/1. С. 27–42. URL : <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2022-1-27-42>.
5. Barabás Blanka. The Language of Authenticity in Hungarian–Hungarian Encounters. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. 2023. Вип. 15/3. P. 104–117. URL : <https://doi.org/10.2478/ausp-2023-0029>
6. Bartha Csilla. Erdélyi menekültek magyar nyelvi viszonyosságai. *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*. 1991. 2/1. P. 77–87.
7. Beregszászi Anikó, Csernicskó István. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: *Csernicskó I., Márku A.* (szerk.). «*Hiába repülsz te akárhová...*» *Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. PoliPrint. Ungvár, 2007. P. 7–96.
8. Bourhis Richard Y., Moise Léna Céline, Perreault Stéphane, Senecal Sacha. Towards an Interactive Acculturation Model: A social psychological approach. *International Journal of Psychology*. 1997. Vol. 32/6. P. 369–386.
9. Clyne Micahel. Pluricentric languages: Differing norms in different nations. Berlin : Mouton de Gruyter, 1992. 481 p.
10. Csernicskó István, Gazdag Vilmos. Kárpátaljai magyarok nyelvi viszonyosságai Magyarországon. *Magyar Nyelv*. 2023. Vol. 119/2. P. 215–225. URL : <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2023.2.215>.
11. Csernicskó István. Hungarian in Ukraine. In: *Fenyvesi Anna* (ed.). *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2005. P. 89–131.
12. Csernicskó István. «Se felrúgni, se elhagyni». A magyar nyelv regionális változatai és a kárpátaljai magyarok azonosságadata. *Hitel : Független irodalmi társadalmi kritikai lap*. 2009. Vol. 2. P. 105–109.
13. Csernicskó István (szerk.) A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003. P. 242–247.
14. Csernicskó István, Fenyvesi Anna. The sociolinguistic stratification of Hungarian in Subcarpathia. *Multilingua*. 2000. Vol. 19/1–2. P. 95–122. URL : <https://doi.org/10.1515/mult.2000.19.1-2.95>.
15. Csernicskó István, Fenyvesi Anna. Sociolinguistic and contact-induced variation in Hungarian language use in Subcarpathia, Ukraine. *American Hungarian Educators Association E-journal*. 2012. 5 (33). P. 1–30. URL : <https://doi.org/10.5195/ahEA.2012.91>.
16. Csernicskó István, Hires-László Kornélia, Karmacs Zoltán, Márku Anita, Molnár D. István, Máté Réka, Tóth-Orosz Enikő. Hungarians and the Hungarian language in Transcarpathia. Törökbálint : Termini Association, 2023. 221 p.
17. Csernicskó István, Márku Anita, Máté Réka. The (online) dictionary of pluricentric Hungarian. In: *Rudolf Muhr, Reglindis De Ridder, Gerhard Edelmann, Aditi Ghosh* (Eds.). *Pluricentric languages in different theoretical and educational contexts*. Graz : PCL-PRESS, 2022. P. 145–154.
18. Erőss Ágnes, Kovály Katalin, Tátrai Patrik. Exodus of the Hungarian minority from Ukraine? War-induced ethnic dynamics in the Ukrainian-Hungarian border region. In: *Muratova, E., Zasanska, N.* (Eds.). *Minorities at war: cultural identity and resilience in Ukraine*. London: Routledge, 2024. P. 221–238.
19. Gal Samu. Language Shift. New York: Academic Press, 1979. 201 p.
20. Gal Samu. Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*. 1991. 2/1. P. 66–76.
21. Gal Samu. Sociolinguistic differentiation. In: *Nikolas Coupland* (Ed.). *Sociolinguistics: Theoretical Debates*. New York : Cambridge University Press, 2016. P. 113–136.
22. Gazdag Vilmos. Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban : Monográfia. Törökbálint : Termini Egyesület, 2021. 230 p.
23. Gazdag Vilmos. A Kárpátaljáról Magyarországra költöztek nyelvi értékítéleteiről, kétnyelvűséghez és kölcsönzőhasználatához való viszonyáról. In: *Márku A., Karmacs Z., Tóth-Orosz E.* (szerk.) *Mozaikok a magyar nyelvhasználatból. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból VI*. Törökbálint : Termini Egyesület, 2022. P. 66–78.
24. Gazdag Vilmos. A Magyarországon tartózkodó belső ukrainai menekültek nyelvhasználati szokásai és nyelvi attitűdjei. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*. 2024. Vol. III/2. P. 30–52. URL : <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2024-2-30-52>
25. Göncz Lajos. A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban). Budapest; Újvidék: Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, 1999. 289 p.
26. Horváth Katalin, Lizanec Péter. A kárpátaljai magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. In: *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. Ungvár; Budapest : Intermix Kiadó, 1993. P. 57–74.
27. Imre Samu. A mai magyar nyelvjárások rendszere. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1971. 393 p.
28. Juhász Dezső. A magyar nyelvjárások területi egységei. In: *Kiss Jenő* (szerk.). *Magyar Dialektológia*. Budapest : Osiris Kiadó, 2001. P. 262–316.
29. Kiss Anita. The use of Hungarian language and language attitude in the Subcarpathian region amongst university and college students. *Argumentum*. 2020. 16. P. 1–13.
30. Kiss Anita. Code-Switching Habits and Attitudes among Transcarpathian-Hungarian University Students. *Argumentum*. 2021. Vol. 17. P. 42–55.

31. Kiss Anita. Kódváltási szokások és attitűdök Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók körében. *Alkalmazott Nyelvtudomány*. 2021. XXI/1. P. 125–141.
32. Kozmács István, Vančo Ildikó. The Hungarian language in Slovakia: The use of the dominant standard in education in Slovakian Hungarian schools and the effects on education and training. In: *R. Muhr, K. E. Fonyuy, Z. Ibrahim, C. Miller* (Eds.). *Pluricentric Languages and non-dominant Varieties worldwide*. Part 1: *Pluricentric Languages across continents – Features and usage*. Wien et. al.: Peter Lang Verlag, 2016. P. 315–336.
33. Labov William. The social motivation of a sound change. *Word* 19. 1963. P. 273–309.
34. Lanstyák István. A magyar nyelv központjai. *Magyar Tudomány*. 1995. Vol. 10. P. 1170–1185.
35. Lanstyák István. Többközpontú nyelv-e a magyar? *Irodalmi Szemle*. 1995. Vol. 38(1). P. 72–84.
36. Marks A. Nathan. Linguistic tug-of-war: regional perceptions of Ukrainian. *Journal of Linguistic Geography*. 2024. Vol. 12/1. P. 32–43. URL : <https://doi.org/10.1017/jlg.2024.9>.
37. Máté Réka, Csernicskó István. The pluricentricity of Hungarian from a Transcarpathian point of view as demonstrated by family names. In: *Ildikó Vančo, Rudolf Muhr, István Kozmács, Máté Huber* (Eds.). *Hungarian as a Pluricentric Language in Language and Literature*. Frankfurt am Main : Peter Lang Verlag, 2020. P. 65–79.
38. Muhr Rudolf. Linguistic dominance and non-dominance in pluricentric languages: A typology. In: *Rudolf Muhr* (Ed.). *Non-dominant varieties of pluricentric languages. In memory of Michael Clyne*. Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012. P. 23–48.
39. P. Lakatos Ilona (szerk.). Mutatványok a hármasszoros határ menti nyelvhasználat kutatásából. Nyíregyháza : Bessenyei György Könyvkiadó, 2002. 249 p.
40. Palander Marjatta, Riionheimo Helka, Koivisto Vesa. Introduction: Creating and Crossing Linguistic Borders. In: *Palander Marjatta, Riionheimo Helka, Koivisto Vesa* (Eds.). *On the Border of Language and Dialect*. Helsinki : Finnish Literature Society – SKS, 2018. P. 7–15.
41. Péntek János, Benő Attila. A magyar nyelv Romániában (Erdélyben). Kolozsvár; Budapest: Erdélyi Múzeum Egyesület–Gondolat Kiadó, 2020. P. 19–21.
42. Preston Dennis R. (Ed.). *Handbook of Perceptual Dialectology*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1999. URL : <https://doi.org/10.1075/z.hpd1>.
43. Simpson J. M. Y. Language. In: *Mesthrie Rajend* (Ed.). *Concise encyclopedia of sociolinguistics*. Amsterdam – New York – Oxford – Shannon – Singapore – Tokyo : Elsevier, 2001. P. 31–34.
44. Szilágyi N. Sándor. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: *Fedinec Csilla* (Ed.) *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 2008. P. 105–117.
45. Virovec Viktória. Mi is az a kellesz? Egy empirikus kutatás eredményei. *Argumentum*. 2022. Vol. 18. P. 236–259. URL : <https://doi.org/10.34103/ARGUMENTUM/2022/13>.
46. Warditz Vladislava, Meir Natalia. Ukrainian-Russian bilingualism in the war-affected migrant and refugee communities in Austria and Germany: a survey-based study on language attitudes. *Frontiers in Psychology*. 23 May 2024. Section Psychology of Language. 2024. Vol. 15. URL : <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1364112>.

References

1. Baran', Ye. & Chernychko, S. (2009). Doslidzhennya ukrayins'ko-uhors'kykh mizhmovnykh kontaktiv u Zakarpats'komu uhors'komu instytuti im. Ferentsa Rakotsi II [Research on Ukrainian-Hungarian interlingual contacts at the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education]. In: *Acta Beregsasiensis*, VIII/1, 91–112 (in Ukr.).
2. Berehsasy, A. & Chernychko, S. (2011). Uhors'ko-ukrayins'ki mit'movni kontakty v antroponimiyyi [Hungarian-Ukrainian interlingual contacts in anthroponymy]. In: *Visnyk Prykarpats'koho natsional'noho universytetu. Filolohiya* [Bulletin of the Precarpathian National University], XXIX–XXXI, 237–241 (in Ukr.).
3. Hires-Laslov, K., Kormochi, Z., Marku, A., Matey, R., Tovt-Oros, E. & Chernychko, S. (2021). Uhortsy y uhors'ka mova na Zakarpatti: Zakarpattyá 1920–2020 [Hungarians and the Hungarian language in Transcarpathia: Transcarpathia 1920–2020]. *Törökbalint: Termini Egyesület*, 160. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2022-1-27-42> (in Ukr.).
4. Matey, R., Tovt-Oros, E. & Chernychko, S. (2022). Onlayn-slovník plyurytsentrychnoy uhors'koyi movy [The Online Dictionary of Pluricentric Hungarian]. In: *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*, I/1, 27–42 (in Ukr.).
5. Barabás, Blanka (2023). The Language of Authenticity in Hungarian–Hungarian Encounters. In: *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 15/3, 104–117. <https://doi.org/10.2478/ausp-2023-0029> (in Eng.).
6. Bartha, Csilla (1991). Erdélyi menekültek magyar nyelvi viszonyosságai [The issues (hardships) of Hungarian language use of Transylvanian refugees]. In: *Regio. Kisebbség, politika, társadalom* [Region. Regio. Minority, politics, society Regio. Minority, politics, society], 2/1, 77–87 (in Hung.).
7. Beregszászi, Anikó & Csernicskó, István (2007). A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról [On the Hungarian dialects of Transcarpathia]. In: *Csernicskó István & Márku Anita* (szerk.). «Hiába repülsz te akárhová...» Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához [«Hiába repülsz te akárhová...» A guide to studying the Hungarian dialects of Transcarpathia]. PoliPrint, Ungvár, 7–96 (in Hung.).
8. Bourhis, Richard Y., Moise, Léna Céline, Perreault, Stéphane & Senecal, Sacha (1997). Towards an Interactive Acculturation Model: A social psychological approach. In: *International Journal of Psychology*, 32/6, 369–386 (in Eng.).
9. Clyne, Micahel (1992). Pluricentric languages: Differing norms in different nations. Berlin: Mouton de Gruyter, 481 (in Eng.).

10. Csernicskó, István & Gazdag, Vilmos (2023). Kárpátaljai magyarok nyelvi viszontagságai Magyarországon [Linguistic hardships of Transcarpathian Hungarians in Hungary]. In: Magyar Nyelv [Hungarian Language], 119/2, 215–225. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2023.2.215> (in Hung.).
11. Csernicskó, István (2005). Hungarian in Ukraine. In: Fenyvesi Anna (ed.). *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 89–131 (in Eng.).
12. Csernicskó, István (2009). «Se felrúgni, se elhagyni». A magyar nyelv regionális változatai és a kárpátaljai magyarok azonosságtudata [«Se felrúgni, se elhagyni». Regional varieties of the Hungarian language and the sense of identity of the Transcarpathian Hungarians]. In: Hitel: Független irodalmi társadalmi kritikai lap [Credit: Independent literary and social criticism magazine], 2, 105–109 (in Hung.).
13. Csernicskó, István (Ed.) (2003). A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba [The way of our words. An introduction to the use of the Hungarian language in Transcarpathia]. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 242–247 (in Hung.).
14. Csernicskó, István & Fenyvesi, Anna (2000). The sociolinguistic stratification of Hungarian in Subcarpathia. In: *Multilingua*, 19/1–2, 95–122. <https://doi.org/10.1515/mult.2000.19.1-2.95> (in Eng.).
15. Csernicskó, István & Fenyvesi, Anna (2012). Sociolinguistic and contact-induced variation in Hungarian language use in Subcarpathia, Ukraine. In: *American Hungarian Educators Association E-journal*, 5 (33), 1–30. <https://doi.org/10.5195/ahaea.2012.91> (in Eng.).
16. Csernicskó, István, Hires-László, Kornélia, Karmacsi, Zoltán, Márku, Anita, Molnár, D. István, Máté, Réka & Tóth-Orosz, Enikő (2023). Hungarians and the Hungarian language in Transcarpathia. Törökbálint: Termini Association, 221 (in Eng.).
17. Csernicskó, István, Márku, Anita & Máté, Réka (2022). The (online) dictionary of pluricentric Hungarian. In: Rudolf Muhr, Reglindis De Ridder, Gerhard Edelmann & Aditi Ghosh (Eds.) *Pluricentric languages in different theoretical and educational contexts*. Graz: PCL-PRESS, 145–154 (in Eng.).
18. Eröss, Ágnes, Kovály, Katalin & Tátrai, Patrik (2024). Exodus of the Hungarian minority from Ukraine? War-induced ethnic dynamics in the Ukrainian-Hungarian border region. In: Muratova, E. & Zasanska, N. (Eds.). *Minorities at war: cultural identity and resilience in Ukraine*. London: Routledge, 221–238 (in Eng.).
19. Gal, Susan (1979). *Language Shift*. New York: Academic Press, 201 (in Eng.).
20. Gal, Susan (1991). Mi a nyelvcsere és hogyan történik? [What is language shift and how does it happen?]. In: Regio. Kisebbség, politika, társadalom [Regio. Minority, Politics, Society], 2/1, 66–76 (in Hung.).
21. Gal, Susan (2016). Sociolinguistic differentiation. In: Nikolas Coupland (Ed.). In: *Sociolinguistics: Theoretical Debates*. New York: Cambridge University Press, 113–136 (in Eng.).
22. Gazdag, Vilmos (2021). Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban [Slavic elements in the Hungarian dialects of the Beregszász district in Transcarpathia]. Törökbálint: Termini Egyesület, 230 (in Hung.).
23. Gazdag, Vilmos (2022). A Kárpátaljáról Magyarországra költözöttek nyelvi értékítéleteiről, kétnyelvűséghez és kölcsönzőhasználatához való viszonyáról [On the language value judgments of those who moved from Transcarpathia to Hungary, their attitude towards bilingualism and the use of loanwords]. In: Márku Anita, Karmacsi Zoltán & Tóth-Orosz, Enikő (szerk.). *Mozaikok a magyar nyelvhasználatból. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból VI* [Mosaics of Hungarian language usage. Studies from the research of the Hodinka Antal Linguistic Research Center VI]. Törökbálint: Termini Egyesület, 66–78 (in Hung.).
24. Gazdag, Vilmos (2024). A Magyarországon tartózkodó belső ukrain menekültek nyelvhasználati szokásai és nyelvi attitűdjei [Language habits and language attitudes of internal Ukrainian refugees residing in Hungary]. In: *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*, III/2, 30–52. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2024-2-30-52> (in Hung.).
25. Göncz, Lajos (1999). A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban) [The Hungarian language in Yugoslavia]. Budapest; Újvidék: Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 289 (in Hung.).
26. Horváth, Katalin & Lizanec, Péter (1993). A kárpátaljai magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól [On the main characteristics of the Hungarian dialects of Transcarpathia]. In: Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye [The academic repository of the Institute of Hungarology of Uzhhorod]. Ungvár; Budapest: Intermix Kiadó, 57–74 (in Hung.).
27. Imre, Samu (1971). *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 393 (in Hung.).
28. Juhász, Dezső (2001). A magyar nyelvjárások területi egységei. [Territorial units of Hungarian dialects] In: Kiss Jenő (szerk.). *Magyar Dialektológia* [Hungarian Dialectology]. Budapest: Osiris Kiadó, 262–316 (in Hung.).
29. Kiss, Anita (2020). The use of Hungarian language and language attitude in the Subcarpathian region amongst university and college students. In: *Argumentum*, 16, 1–13 (in Eng.).
30. Kiss, Anita (2021). Code-Switching Habits and Attitudes among Transcarpathian-Hungarian University Students. In: *Argumentum*, 17, 42–55 (in Eng.).
31. Kiss, Anita (2021). Kódváltási szokások és attitűdök Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók körében. [Code-switching habits and attitudes among Hungarian university students from Transcarpathia studying in Hungary] In: *Alkalmazott Nyelvtudomány* [Applied Linguistics], XXI/1, 125–141 (in Hung.).
32. Kozmács, István & Vančo, Ildikó (2016). The Hungarian language in Slovakia: The use of the dominant standard in education in Slovakian Hungarian schools and the effects on education and training. In: R. Muhr, K. E. Fonyuy, Z. Ibrahim & C. Miller (Eds.). *Pluricentric Languages and non-dominant Varieties worldwide: Part 1: Pluricentric Languages across continents – Features and usage*. Wien et. al.: Peter Lang Verlag, 315–336 (in Eng.).
33. Labov, William (1963). The social motivation of a sound change. In: *Word*, 19, 273–309 (in Eng.).

34. Lanstyák, István (1995). A magyar nyelv központjai [The centers of the Hungarian language]. In: *Magyar Tudomány* [Hungarian Science], 1995/10, 1170–1185 (in Hung.).
35. Lanstyák, István (1995). Többközpontú nyelv-e a magyar? [Is Hungarian a pluricentric language?]. In: *Irodalmi Szemle* [Literary Review], 38(1), 72–84 (in Hung.).
36. Marks, A. Nathan (2024). Linguistic tug-of-war: regional perceptions of Ukrainian. In: *Journal of Linguistic Geography*, 12/1, 32–43. <https://doi.org/10.1017/jlg.2024.9> (in Eng.)
37. Máté, Réka & Csernicskó, István (2020). The pluricentricity of Hungarian from a Transcarpathian point of view as demonstrated by family names. In: *Ildikó Vančo, Rudolf Muhr, István Kozmács & Máté Huber* (Eds.). *Hungarian as a Pluricentric Language in Language and Literature*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 65–79 (in Eng.).
38. Muhr, Rudolf (2012). Linguistic dominance and non-dominance in pluricentric languages: A typology. In: *Rudolf Muhr* (Ed.). *Non-dominant varieties of pluricentric languages. Getting the picture. In memory of Michael Clyne*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 23–48 (in Eng.).
39. P. Lakatos, Ilona (Ed.) (2002). Mutatványok a hármashatár menti nyelvhasználat kutatásából [Highlights from research on language use along the triple border]. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó, 249 (in Hung.).
40. Palander, Marjatta, Riionheimo, Helka & Koisvisto, Vesa (2018). Introduction: Creating and Crossing Linguistic Borders. In: *Palander, Marjatta, Riionheimo, Helka & Koisvisto, Vesa* (Eds.). *On the Border of Language and Dialect*. Helsinki: Finnish Literature Society – SKS, 7–15 (in Eng.).
41. Péntek, János & Benő, Attila (2020). A magyar nyelv Romániában (Erdélyben) [The Hungarian language in Romania]. Kolozsvár; Budapest: Erdélyi Múzeum Egyesület–Gondolat Kiadó, 19–21 (in Hung.).
42. Preston, Dennis R. (Ed.) (1999). *Handbook of Perceptual Dialectology*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. Available at: <https://doi.org/10.1075/z.hpd1>.
43. Simpson, J. M. Y. (2001). Language. In: *Mesthrie, Rajend* (Ed.). *Concise encyclopedia of sociolinguistics*. Amsterdam; New York; Oxford; Shannon; Singapore; Tokyo: Elsevier, 31–34 (in Eng.).
44. Szilágyi, N. Sándor (2008). A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban [The Hungarian language in countries neighboring Hungary]. In: *Fedinec, Csilla* (Ed.). *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban [Values and dimensions in studying Hungarians]*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 105–117 (in Hung.).
45. Virovec, Viktória (2022). Mi is az a kellesz? Egy empirikus kutatás eredményei [What is „kellesz”? Results of an empirical study]. In: *Argumentum*, 18, 236–259. <https://doi.org/10.34103/ARGUMENTUM/2022/13> (in Hung.).
46. Warditz, Vladislava & Meir, Natalia (2024). Ukrainian-Russian bilingualism in the war-affected migrant and refugee communities in Austria and Germany: a survey-based study on language attitudes. In: *Frontiers in Psychology*, 23 May 2024. Section Psychology of Language, 15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1364112>

TRANSCARPATHIAN HUNGARIANS AND THEIR LINGUISTIC ADVENTURES IN HUNGARY

István Csernicskó, Doctor of Humanities (Philology),

Professor of the Department of Philology,

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education,

professor of the University of Pannonia (Veszprem, Hungary)

(Berehove, Ukraine)

csernicsko.istvan@kmf.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4512-988X>

Identifier Scopus-Author: 26653335000

Abstract. Introduction. On February 24, 2022, the Russian Federation, in violation of international law, launched a full-scale war against Ukraine. As a result of the war, millions of Ukrainian citizens were forced to flee abroad. In the early days of the conflict, several thousand members of the Hungarian national minority living in the Transcarpathia region of Ukraine also fled abroad, primarily to Hungary. These Ukrainian citizens are ethnically Hungarian and consider Hungarian their native language. However, upon arriving in Hungary, they suddenly found themselves in a monolingual environment, whereas at home, they were accustomed to a multilingual setting. In their daily lives, it was common for them to handle official matters in the state language (Ukrainian), receive utility bills in Ukrainian, and live bilingually – using both Hungarian and Ukrainian. After arriving in Hungary, the change in the linguistic environment further complicated their integration.

The purpose. The purpose of the article is to show, on the basis of research data, how Transcarpathian Hungarians who arrived in Hungary after the invasion of Ukraine perceive the linguistic environment of the host country, what differences and similarities they perceive between their language variants and the Hungarian linguistic environment, and how this is reflected in the linguistic behaviour of the war refugees.

Results. In the spring of 2022, 120 Hungarians from Transcarpathia who arrived in Hungary after the start of the full-scale invasion completed an online survey. This survey examined the linguistic challenges faced by Hungarians who relocated from Ukraine to Hungary. The survey was supplemented by interviews: in the summer of 2022, 18 interviews were conducted, focusing on the language adaptation of Transcarpathian Hungarians in Hungary. The research revealed that Transcarpathian Hungarians who settled in new dialectal

environments similar to their native ones encountered significantly fewer linguistic challenges than those who settled in more distant regions of Hungary. Hungarians who arrived in Hungary strive to adapt their language practices to the linguistic norms of their new surroundings. At the same time, the linguistic characteristics they brought from home connect them to their homeland and form part of their regional identity. Thus, the Hungarian language, on the one hand, unites Hungarians living in any part of the world, while on the other hand, its diversity allows for the expression of unique identity.

Originality. *For the first time, an empirical study was conducted to find out how Transcarpathian Hungarians who arrived in Hungary after 24 February 2022 perceive the linguistic practice of the Hungarian environment in which they have found themselves, what differences and similarities they perceive between their own language variants and language use in Hungary, and what reflections this provokes among war refugees.*

Conclusions. *The results of the online survey and interviews are summarised according to the following criteria: attitudes towards the Hungarian dialects of Transcarpathia; differences between Hungarian in Hungary and Hungarian in Transcarpathia; communication failures and stigmatisation; problems with the use of official vocabulary; use of Slavic loanwords; language and identity; and the role of dialectal background. In the long term, we hope to investigate how Hungarians in Hungary perceive Transcarpathian Hungarians and the linguistic variants they use.*

Key words: *Transcarpathian Hungarians, language and identity, linguistic changes, linguistic diversity, lexical borrowings.*

Надійшла до редакції: 12.09.2024

Прийнято до друку: 18.11.2024